

SZABADFALVI JÓZSEF

TEGHZE GYULA JOGÁSZPROFESSZOR,
A DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN TUDOMÁNY-
EGYETEM 1922/23. TANÉVI RECTOR MAGNIFICUSA

GYULA TEGHZE LAW PROFESSOR, THE RECTOR MAGNIFICUS OF ISTVÁN TISZA HUNGARIAN ROYAL UNIVERSITY IN DEBRECEN DURING THE ACADEMIC YEAR OF 1922/23. Gyula Teghze (1867–1939), the founder professor of the Faculty of Law at the University of Debrecen, was the third Rector from the law faculty in the history of the university in the academic year 1922/23. He, as a recognized jurist and professor of international law and philosophy of law, spent time at a number of universities in different foreign countries. He was a lecturer at the Academy of Law of the Reformed College of Debrecen from 1910, and at the University of Debrecen for a quarter of a century from 1914. During this time he served once as rector and twice as dean.

A kiegyezés évében született, és a második világháború kezdetén elhunyt tudós a nagy történelmi kataklizmák által kísért korban teljes életet élt. Amit egy korabeli „vidéki” jogakadémiai tanár, majd egyetemi professzor ekkoriban tudományos teljesítményben, egyetemi megbízatásokban elérhetett, az számára megadatott. Temetésén az egyetem és a kar nevében Szentpéteri Kun Béla, az egykori kolléga és barát a következő szavakkal búcsúztatta: „Tudós volt, aki az igazságot lankadatlanul kutatta, szokatlanul széles körű tudását mesteri módon rendszerezte, szaktudományának hatalmas irodalmát alaposan és szabatosan ismerte, maga is nagyméretű és nagy értékű művekkel gazdagította. Mintaszerű tanár volt, aki nem csak kötelességének példaadóan pontos teljesítésével tünt ki, de szinte egyedüli szenvedélyének érezte a tanítást, és negyvenkét évi tanári pálya alatt olykor valóban bámulatot keltő eredményt ért el.”¹

¹ Szentpéteri Kun Béla búcsúbeszéde Teghze Gyula ravatalánál = A Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem évkönyve az 1939/40. tanévről, Debrecen, 1940, 138.

Teghze Gyula 1867. április 13-án született Szatmárnémetiben.² Szüleit korán elvesztve gyámja gondoskodott neveltetéséről. Középszkoláit szülővárosában, valamint Budapesten, Eperjesen, Prágában és Debrecenben végezte. Érettségét az ősi Debreceni Református Kollégiumban tett 1885-ben. Jogi tanulmányokat a budapesti, bécsi, párizsi, londoni, lipcsei és berlini egyetemeken folytatott, majd mint végzett joghallgató állami ösztöndíjjal fél évet töltött a müncheni egyetemen. Külföldi tanulmányai nemcsak nyelvismeretét és világlátását gazdagították, hanem már idejekorán fölkészítették az igényes tudományos kutatómunkára. 1889-ben az akkoriban szokásos önkéntes katonai szolgálatát kezdte meg, melynek során „tiszti vizsgálatot” tett. Ezt követően hosszabb tanulmányúton járt Németországban, Olaszországban, sőt Oroszországban. Állami szolgálatba 1893. október 30-án lépett mint pénzügyminiszteri segédfogalmazó.

Tudományos-oktatói karrierje 1895. február 1-jén kezdődött, amikor a Kecskeméti Református Jogakadémia tanárává nevezték ki. Kezdetben a jogbölcselet mellett büntetőjogot és bölcséleti erkölcsstant adott elő. A pályakezdő jogtanár hamarosan közzétette az általa ekkoriban elsősorban művelt diszciplína előadásainak rövid vázlatát. Az 1901-ben Kecskeméten megjelent *Jog- és állambölcseleti előadások vázlata*³ című írása szemléletmódjában, szellemiségében és módszerében inkább a 19. századi tradíciót idézi, mintsem az ekkoriban már a hazai jogirodalomban tapasztalható új tendenciákat.

A tudományos reputáció szempontjából jelentős és az akadémiai ranglétrán előrelépést jelentő magántanári habilitációt 1903-ban szerezte meg „jog- és állambölcseletből” a budapesti egyetem jogi karán. Az eljárás lefolytatásának alapját a három évvel korábban, 1900-ban megjelent és jelentős hazai tudományos visszhangot kiváltó *Szerves társadalomtani elméletek és az állam személyiségének teoriája*⁴ című majd³ négyszáz oldalas vaskos monográfiája jelentette, melyről Somló Bódog méltatást írt a Huszadik Század

² Teghze Gyula életéről és munkásságáról lásd: SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, XIII, Budapest, 1909, 1375; SZENTPÉTERI KUN Béla, *Dr. Teghze Gyula a debreceni m. kir. Tisza István tudományegyetem 1922. évi rektor magnifikusza* = A Debreceni Képes Kalendárium, Debrecen, 1922, 19–20; Révai Nagy Lexikon, XVIII, Budapest, 1925, 43; POLZOVICS Iván, *Teghze Gyula*, Külügyi Szemle (1940/1), 70–71; VARGA Zoltán, *A Debreceni Tudományegyetem története I: 1914–1944*, Debrecen, 1967, 184–185; *Magyar Életrajzi Lexikon*, II, Budapest, 1969, 830; SZABADFALVI József, *Teghze Gyula: A jogbölcselet és a nemzetközi jog professzora* = A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915–1947), szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2002, 75–100; HOLLÓSI Gábor, *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914–1949)*, Debrecen, 2007, 142–143, 146–152. Teghze Gyula vezetéknevét nyomtatásban megjelent publikációin kétféleképpen olvashatjuk. 1916-ig „h” nélkül írva (Tegze) találkozhatunk a nevével, ezt követően jelenik meg a Teghze írásmód. Sőt egy 1922-ben Szentpéteri Kun Béla által jegyzett méltatásban közölt fénykép alatt Teghze szóalakkal is találkozunk. Ez utóbbi esetben feltételezhetően nyomdai tévedésnek tudható be a harmadik írásmód, mivel a cikk címében az ekkoriban már „használatos” Teghze vezetéknevvel találkozunk. (Vö. SZENTPÉTERI KUN, *Dr. Teghze Gyula a debreceni m. kir. Tisza István tudományegyetem 1922. évi rektor magnifikusza*, i. m., 20.)

³ TEGHZE Gyula, *Jog- és állambölcseleti előadások vázlata*, Kecskemét, é.n. [1901].

⁴ TEGHZE Gyula, *Szerves társadalomtani elméletek és az állam személyiségének teoriája*, Budapest, 1900.

hasábjain,⁵ illetve Finkey Ferenc is „rendkívül becses” műnek nevezte jogbölcselet-történeti monográfiájában.⁶ Hasonló kérdésekkel foglalkozott az 1908-ban megjelent *A társadalom* című, a korabeli művelt olvasóközönség számára íródott műve.⁷ Ez az év ugyanakkor más szempontból is fontos állomása életének, hiszen ekkor választották meg a kecskeméti jogakadémia „állandó igazgatójává.”

1910. január 1-jétől Debrecenben mint a helyi jogakadémia nyilvános rendes tanára folytatta pályafutását. Egykori alma matere, a helyi Református Kollégium falain belül 1892-től már nyolc tanszékkal működött a jogi fakultás. A Debrecenhez számos családi szállal kötődő, alkotói teljében lévő jogtudós az akkor „rendszeresített” jogbölcselet és nemzetközi jog tanszéket foglalta el. Tanári székfoglaló előadását *A jogbölcselet vizsgálódási köre, feladatai, módszere* címmel tartotta, melyben először találkozunk a neokantiánus paradigmák megfogalmazásával.⁸ (A jogbölcselet és a nemzetközi jog egy tanszék keretében való oktatása ez idő tájt nem volt idegen a hazai gyakorlattól. Jó példa erre Somló Bódog – a nemzetközileg mindeddig legelismertebb magyar jogfilozófus – esete, aki ezekben az években ugyanezt a két tárgyat oktatta a kolozsvári egyetem jogi karán. De a nemzetközi tudományos közéletben is számosan részesei voltak e tradíciónak. A legkézenfekvőbb példaként Hans Kelsent – a 20. század legjelesebb jogtudósát – érdemes említeni, aki mindkét tudományterületet élete végéig előszeretettel művelte.) Teghze pályafutásában az 1910-es évek közepére tehető, amikor tudományos publikációiban a nemzetközi jogi tárgyú írások kerültek túlsúlyba, habár a jog- és állambölcselet művelésétől, illetve oktatásától a későbbiekben sem távolodott el.

A debreceni tudományegyetem 1912-es alapítását követően a jogi kar szervezésekor a jogbölcselet és nemzetközi jog tanszékeire magától értetődően őt szemelték ki nyilvános rendes tanárnak, s egyszersmind Szentpéteri Kun Béla „alapító” dékán mellé prodekánnak. 1914. augusztus 28-i kinevezésével a korábbi jogakadémiai tanárból így lett a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem professzora. Az első világháborút követő nehéz időszakban, az 1918/1919-es tanévben mint a jogi kar dékánja vezette a fiatal egyetem Jog- és Államtudományi Karát. A következő évben a szokásoknak megfelelően a prodekáni tisztelet töltötte be. Hatalmas munkabírását mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az 1920-as évek elején Bernolák Nándor kollégájának képviselővé választását követően a „büntetőjog és eljárás tanszéket” is ő „látta el”. A büntetőjog nem volt számára idegen diszciplína, hiszen pályája elején, Kecskeméten e tárgy oktatása is kötelezettségei közé tartozott.

⁵ SOMLÓ Bódog, *Az organikus társadalomtan*, Huszadik Század (1900/2), 145–147.

⁶ FINKEY Ferenc, *A tételes jog alapelvei és vezéreszméi* I. kötet; *Bevezetés és a jogbölcselet kifejlődésének története*, Budapest, 1908, 393.

⁷ *A társadalom: Az emberiség művelődésének és gazdasági életének fejlődése*, Budapest, 1908. (Teghze Gyula által írt részek: 1–79., 91–105., 138–345., 385–411., 456–534.)

⁸ TEGHZE Gyula, *A jogbölcselet vizsgálódási köre, feladatai, módszere* (Tanári székfoglaló), Klny. a debreceni főiskola 1909–10. tanévi akadémiai évkönyvéből, Debrecen, 1910.

Pályafutásának második szakaszában – az 1910-es évek közepétől – a nemzetközi jog művelése irányába hangsúlyeltolódás következett be. Ennek első bizonyítéka az 1916-ban *A háború és a nemzetközi jog* címmel megjelent írása.⁹ Az 1920-as évek elejétől több tanulmányt szentelt új érdeklődési körébe tartozó kérdéseknek.¹⁰ Több mint ötven évesen sem restellt professzorként iskolapadba ülni, és a hágai Académie de Droit International nyári tanfolyamain tökéletesítette nemzetközi jogi ismereteit. E tudatos fölkészülés eredményeként 1925-ben a nemzetközi jog anyagát tankönyvbe foglalta,¹¹ majd öt évvel később, 1930-ban megjelentette a magyar nemzetközi jogi tankönyvirodalom addigi „*legbatalmasabb termékét*”, a majd’ hét és félszáz oldalas monumentális *Nemzetközi jog* című könyvét.¹² Csarada Jánosnak, a pesti jogi kar professzorának, századfordulón írt műve óta ez volt az első magyar nyelven megjelent rendszeres nemzetközi jogi kézikönyv. Az 1930-as évek elején további nemzetközi jogi tárgyú tanulmányokat tett közzé a munka nemzetközi védelmének szervezetéről, illetve a nemzetközi bírászkodásról.¹³ Mindazonáltal a jog- és állambölcselettel sem szakad meg a közvetlen kapcsolata, hiszen 1924-ben jelent meg a *Társadalom-, állam- és jogbölcselet*¹⁴ című, a debreceni joghallgatóknak szánt közel háromszáz oldalas tankönyve, melyet mint első kötetet 1937-ben egy vékonyabb, azonos című második kötet követett.¹⁵ Míg az első könyv az „*alapvető tanok*” bemutatására vállalkozott, addig a folytatás a „*gyakorlati tanok*” keretében „*az igazi állam és a helyes jog*” kérdésével foglalkozott.

Egyetemi, közéleti pályafutásának csúcspontját jelentő megbízatásként az 1922/1923-as tanévben az egyetem Rector Magnificusává választották. Ő volt a Debreczeni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem kilencedik, Bernolák Nándort és Kiss Gézát követő harmadik jogász rektora. Székfoglaló beszédének bevezetőjében a tudomány szerepéről ekképp szólt: „...*a nemzetek közötti versenyben azé a diadal, azé a babér, ki szellemi tekintetben, a többit túlszárnyalni, a tudomány, a kultúra terén kiváló értékeket,*

⁹ TEGHZE Gyula, *A háború és a nemzetközi jog*, A Debreczeni m. kir. Tudományegyetem népszerű főiskolai tanfolyamán tartott előadások, Debreczen, 1916.

¹⁰ TEGHZE Gyula, *Alkalmi beszéd a trianoni békekötés kapcsolatban* = A debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem évkönyve és almanachja az 1921–22-es tanévről, Debreczen, 1922, 9–27. o. (Ugyanaz: *Alkalmi beszéd a trianoni békekötés évfordulóján*, Debreczen, 1932.); *Rektori székfoglaló beszéd* (A debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem tanévnyitó közgyűlésén 1922. október 9-én) = A debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja az 1922–23-es tanévről, Debreczen, é.n. [1923] 9–27. (Különlenyomatként: *Világbéketörekvések*, Debreczen, é.n. [1923].

¹¹ TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, Debreczen, 1925.

¹² TEGHZE Gyula, *Nemzetközi jog*, Debreczen, 1930.

¹³ TEGHZE Gyula, *A munka nemzeti és nemzetközi védelme s ez utóbbinak organizációja*, Debreczen, 1932.; *Nemzetközi bírászkodás*, Klny. a Kecskeméten működő egyetemes református jogakadémia százéves fennállása alkalmával kiadott „Almanach”-ból, Kecskemét, é.n. [1931]

¹⁴ TEGHZE Gyula, *Társadalom-, állam- és jogbölcselet*. I. köt. *Alapvető tanok. A társadalom, az állam és a jog elmélete*, Debreczen, 1924.

¹⁵ TEGHZE Gyula, *Társadalom-, állam- és jogbölcselet*. II. köt. *Gyakorlati tanok: Az igazi állam és a helyes jog*. Debreczen, 1937.

örökbecsű javakat produkálni képes. Reánk, tanárookra és a tanítványokra hárul a szent kötelesség, hogy a cél: a magyar tudomány s ezzel együtt Magyarország felvirágoztatását, el is érjük.”¹⁶ Az 1923-as tanévzáró beszédében az új egyetemet befogadó város érdemeiről és remélt további segítségéről szólva a következőket mondta: „Debrecen városa midőn egyrészt az egyetem alapítására milliókat adott, másrészt a Nagyerdőből a felépítendő új egyetem céljaira 60 katasztrális holdnyi területet kiszakított, az egyetemért óriási áldozatokot hozott, de tekintve a nehéz helyzetet, melyben ma hallgatóink vannak, ismerve Debrecen város fejlett kultúrérzékét, hagyományait, vezetőségének bölcsességét, joggal remélhetjük, hogy egyetemünk hallgatóságát elhelyezkedésében, fenntartásában internátusok létesítése s azok segítése által továbbra is támogatni fogja... Csak régi tradícióit követné e támogatás által a város társadalma, mely támogatásban a Kollégiumot évtizedeken, sőt évszázadokon át részesítette.”¹⁷ A következő évben a szokásoknak megfelelően a prorektori tisztelet töltötte be. A későbbiekben a jogi kar élén ismét szerepet vállalt. Második dékáni megbízatására az 1930/1931-es tanévben került sor, mely után egy évig ismét prodékánként közreműködött a kar irányításában. Hetvenévesen, 1937-ben vonult nyugalomba. Ezt követően Budapestre költözött.

Számos alkalommal tartott előadást a Társadalomtudományi Társaság ülésein, illetve a Debreceni Népszerű Főiskolai Tanfolyamon, mely utóbbinak az 1920-as évek elején elnöke volt. Tudományos társasági tagságai közül kiemelésre méltó, hogy az Institut International de Sociologie „beltajja” volt. Kitüntetései közül a Signum Laudis érdemel említést.

Életének hetvenharmadik évében, 1939. november 12-én Budapesten hunyt el.

Teghze tudományos érdeklődése akadémiai pályafutása kezdetén a társadalom- (szociológia), állam- és jogbölcsélet irányába orientálódott. Erről tanúskodik első, épp a századfordulón nyomtatásban megjelent *Szerves társadalomtani elméletek és az állam személyiségének teoriája* című monografikus műve, mely megírásakor adatgazdagságában, a számtalan teória bemutatásában, történeti áttekintésében egyedülálló vállalkozásnak számított, s minden bizonnyal sokéves kutatómunka eredményeképpen született meg. A korabeli neves budapesti kiadónál megjelentetett vaskos könyv figyelemreméltó tudományos teljesítménynek számított, különösen, ha arra gondolunk, hogy a szerző egy pályakezdőnek számító „vidéki” jogakadémiai tanár volt. Erre a tényre Somló Bódog is fölhívta a figyelmet a műről megjelent recenziójában: „Tegze professzor könyve... nem kevesebb mint 900 régi és új írórt ismertet, akik a társadalom organikus felfogásának

¹⁶ TEGHZE, *Rektori székefoglaló beszéd...*, i. m., 9. (Érdemes helyütt utalni a rektori megbízatásának letelekora tartott beszédére, melyben a „nehéz körülmények között” tevékenykedő, de egyben építkező egyetem eredményeiről számol be. Vö. TEGHZE Gyula, *Rektori beszámoló beszéd a debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem 1922/23. tanévi állapotáról és működéséről* = A debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem évkönyve és almanachja az 1922–23-es tanévről..., i. m., 83–99.)

¹⁷ TEGHZE Gyula, *Tanévzáró beszéd a debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem tanévzáró közgyűlésén* = A debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem évkönyve és almanachja az 1922–23-es tanévről..., i. m., 60–61.

*hívei, s az állam személyiségének elméletével foglalkoztak, illetőleg e kérdésekhez valamilyen vonatkozásban hozzászóltak. A tudományos buzgóságnak és kitartásnak kétségtelesen tiszteletreméltó példája az a munkásság, amely e könyv megírásához megkívánatott, s főként ha elképzeljük, hogy a magyar vidék könyvtárviszonyai között mily óriási fáradságot igényelhetett már magában véve a források megszerzése, kalapot kell emelnünk Tegze előtt, akinek tudományoszeretete minden akadályon diadalmaskodott.*¹⁸

Kecskeméti működésének során, 1901-ben a *Jog- és állambölcseleti előadások vázlata* címmel tette közzé fő diszciplínájának az oktatás számára exponált kérdéseit. Mintha egy bővített előadás-tematikát olvasnánk, amelyben előadásról előadásra, az ott elhangzottak esszenciáját foglalja össze az előadó. Teghze e művében – követve a 19. század végi Pulszky Ágost által a magyar jogbölcseleti gondolkodásban meghonosított történeti-szociológiai módszert – a pozitivista szemléletmód helyessége mellett tesz hitet. Hasonló céllal született meg 1902-ben az *Ethika* című műve, mely a jogfilozófiához sok szállal kötődő „bölcseleti erkölcsan” körében tartott előadásainak tematikáját tartalmazza.¹⁹

Teghze már a *Szerves társadalomtani elméletek* című művében bizonyítékát adta, hogy az általános társadalomfilozófiai kérdésekben meglehetősen jártas, és a korszak vonatkozó szakirodalmát eléggé ismeri ahhoz, hogy érdemben állást tudjon foglalni a vitás kérdésekben. A 20. század elején a Társadalomtudományi Társaság volt az a pezsgő vitafórum, amelynek keretében a progresszív magyar értelmiség kifejthette, ütköztethette nézeteit. Egy ilyen vita keretében született meg 1904-ben *A társadalmi fejlődés irányjai* című referátuma, mely később a Huszadik Század hasábjain is megjelent.²⁰ Teghze a vitában markánsan megfogalmazódó irányzatok (liberalizmus, anarchizmus, konzervativizmus és szocializmus) egyes ellentmondásainak bemutatásán túl egy saját, a kritizált felfogások pozitívumaiból építkező, de leginkább a (szociális)konzervativizmus értékrendjét akceptáló elgondolás körvonalait rajzolta meg.

Az elmúlt századforduló modern, enciklopédikus jellegű társadalomtudományi ismeretanyagát összefoglaló vállalkozás volt az 1908-ban „Stein Lajos” magyar származású berni egyetemi tanár szerkesztése mellett Teghze Gyula, Heller Farkas, Máday Andor, Meszlény Artur, Ferenczy Árpád tollából megjelent *A társadalom: az emberiség művelődésének és gazdasági életének fejlődése* című több mint hétszáz oldalas monumentális mű. Stein – aki „a munka tervezetének megállapítását, a munkatársak kiválasztását és a mű egységességének gondozását” látta el –, mint az előszóból kiderül, a szerkesztői munkába az akkori kecskeméti jogakadémiai igazgatót is bevonta. Szintén az előszóból tudjuk, hogy Teghze „vállalkozott” a „szigorúan szociológiai részek összeállítására”, melyet hozzávetőleg négyszáz oldal terjedelemben fejtett ki. A kor fogalomhasználatának megfelelően a szociológia kérdéseinek tematizálása során elmélettörténeti, általá-

¹⁸ SOMLÓ, *Az organikus társadalomtan...*, i. m., 145.

¹⁹ TEGZE Gyula, *Ethika. Bölcseleti erkölcsan* (Előadások vázlata), Kecskemét, é.n. [1902].

²⁰ TEGZE Gyula, *A társadalmi fejlődés irányjai*, Klny. a Huszadik Századból, Budapest, 1904.

nos társadalomelméleti, társadalomlélektani, jogelméleti, politikaelméleti, államtani, művelődéstörténeti, antropológiai és egyes szakszociológiai kérdések tárgyalásával igyekezett bemutatni a társadalom működését, funkcióit, intézményrendszerét és egyéb „képződményeit”, valamint a társadalom fejlődésének lényegét. Minden felvetett kérdés és magyarázat híven tükrözi a 19. század végi európai társadalomtudományi gondolkodás állapotát. „*A műveltség könyvtára*” sorozatában megjelent kötet csekély számú hivatkozással, lábjegyzetek hiányában elsősorban nem a tudós közösség, hanem a művelt nagyközönség számára kívánt átfogó társadalomtudományi ismereteket közvetíteni, szándékosan el nem kötelezve magát egyetlen korabeli meghatározó szemléletmód mellett sem.

1910 elején – föladva a kecskeméti jogakadémia igazgatói székét – Debrecenben folytatta pályafutását. Az akadémiai székfoglalók mintájára még ebben az évben „tanári székfoglaló” értekezést tett közzé *A jogbölcselet vizsgálódási köre, feladatai, módszere* címmel. Tanulmánya kettős céllal íródott. Egyrészt a jog(- és állam)bölcselet mint tudományterület jelentőségének, aktuális kérdéseinek a bemutatására vállalkozott e művében, másrészt a jogbölcselet oktatásának szempontjait tárgyaló tanári programbeszédnek is felfogható az írása. Teghze szerint a századfordulót követően új kihívások fogalmazódtak meg a diszciplínával szemben: „*A jogot mint társadalmi, de egyúttal mint természeti jelenséget óhajtja... vizsgálni; ez alapon akarja kikutatni keletkezését, megállapítani működését, felvetni fejlődésének törvényeit s végül leírni haladása irányát. A jog azonban csak eredmény, ki kell terjeszkedni a másik vele kapcsolatos jelenség kutatására, a társadalom, az állam vizsgálatára...*”²¹ Teghze gondolatmenetében itt érhető először tetten a századfordulón formálódó neokantiánus szemléletmód hatása, amikor tudományterülete vizsgálódási körét meghatározza.²² Ismeretelméleti fejtegetései mellett a jogbölcselet másik fontos kérdéséről, a jog eszményének (világképének) a meghatározásáról is szól, melyet a jog- és állambölcészet „*gyakorlati feladatának*” tekint. Mindezek tanulmányozásával Teghze szerint a jogbölcselet túlmegy a pozitív tudás határán, mivel célokat, eszményeket tűz ki a jog számára, s azokat a későbbiekben vizsgálódásai során „*helyesnek*”, jónak tekint. Mindez alkalmas eszköz a „*létező*” jogrendszer bírálatára, kritizálására. De mindeközben figyelemmel kell lenni arra, hogy „*a jog nem egy befejezett, bevégzett egész, hanem folytonos fejlődésben lévő alakulat*”.²³

²¹ TEGHZE, *A jogbölcselet vizsgálódási köre, feladatai, módszere...*, i. m., 5.

²² „*A jog- és állambölcselet... egyrészt pozitív ismeret megállapítására törekszik, s ezzel a jog és állam természetrajzát adja, de ezenkívül, mint bölcselet, vizsgálódási körét tágabban szabja meg. Bölcseleti jellege főként két pillanatban tűnik szembe. Mindenekelőtt a vizsgálódás kezdetén, midőn a megismerés, különösen a jogra vonatkozó megismerés alapjait vizsgálja, e része ismeret-elméleti, s másodsorban, midőn vizsgálódása eredményeit összegezve, a jog fő elveit levezeti s ennek alapján egy eszményt alkot, megállapítja azt, hogy mi legyen jog, minő tartalommal kell ily szabályoknak bírniok, minő eljárások, intézkedések igazságosak. Ez eljárás a kritika.*” Vö. uo., 6.

²³ Uo., 19.

Jog- és állambölcseleti tárgyú összefoglaló művét 1924-ben tette közzé *Társadalom-, állam- és jogbölcselet* címen. Monográfiája elsősorban a joghallgató ifúság számára tanönyvnek készült. Teghze könyvének bevezetőjében megjegyzi, hogy örömeire szolgálna „ha az újabban, az összes jogtudományok alapját alkotó jogbölcselet iránt mind külföldön (Radbruch, Kelsen, Stammler), mind hazánkban (Somló, Moór) mutatkozó érdeklődés fenntartásához munkámmal én is némileg hozzájárultam volna”.²⁴ Nyilvánvalóan az nem véletlen, hogy a felsorolt szerzők mindegyike az európai újkantiánus jogfilozófia fontos, meghatározó alakja. Ezért nem csodálkozhatunk azon sem, hogy amikor a tudományterület fogalmának meghatározására vállalkozik, félreérthetetlenül – bár kissé körmönfont megfogalmazásban – a neokantiánus szellemiség lesz uralkodóvá gondolatai kifejtése során: „A társadalom, állam és jog bölcselete... a társadalom, az állam és a jog elmélete. A társadalom, állam és jog fogalmát állapítja ez meg, ezek mineműségét, lényegét, összefüggését más jelenségekkel, ezek rendeltetését fejtí ki s jelentkezik e megállapításokon felépülve mint a lényeggel egyező, értékkel bíró s így helyes jognak és igazságos államnak a tana.”²⁵ Lényegét tekintve az „általános bölcseleten” belül a „szellembölcselet” körébe tartozó „kultúrbölcselet” egyik ágának tekintett – a cselekvésre vonatkozó – „gyakorlati bölcseletnek” kell tekinteni a társadalom-, állam- és jogbölcseletet.²⁶

Teghze már e művében hivatkozik az elméleti tanok mellett az „alkalmazott (gyakorlati) rész, a tökéletes (tiszt) állam, a helyes, az igazságos jog” kérdésével foglalkozó tanokra. Ezek áttekintésére az 1924-es tankönyv folytatásaként – mint annak második kötete – 1937-ben megjelent *Társadalom-, állam- és jogbölcselet. II. Gyakorlati tanok: Az igazi állam és a helyes jog* című munkájában vállalkozott. Az első kötet együtödét kitevő kiegészítés valójában ott folytatja a gondolatmenetet, ahol tizenhárom évvel korábban abbahagyta, s igazolni látszik az első kötetben is körvonalazódó, de itt már letagadhatatlan törekvést, a neokantiánus paradigmák lehető legteljesebb elfogadását és beépítését saját jogfilozófiai szemléletmódjába. E műve, mint alcíme is mutatja, az állam és jog helyességének problémájával foglalkozik, melyet az újkantiánus gondolkodás atyjának tekintett Stammler a jog fogalmának meghatározása mellett a jogbölcseleti vizsgálódás másik alapvető kérdésének tekintett. Teghze „az állam- és a jog értéktana (axiológiája)” fogalmat használja e tárgykör megnevezésére, míg a másik kardinális kérdéskört, a jog és az állam szükségességének, igazolhatóságának problémáját – melyet az elmúlt századfordulón az anarchizmus vetett föl, és elsősorban a neokantiánus gondolkodókat készítette állásfoglalásra – nevezi „az állam és jog etnikájának”. Hivatkozásainak többségében a korszak újkantiánus irodalmának meghatározó szerzőire és azok fontosabb munkáira utal. Így vált Teghze maga is a két világháború közötti magyar jogbölcseleti gondolkodás Somló, Moór fémjelezte sokszínű, neokantiánus tradíciójának részesévé. Habár egyes jegyeiben mindvégig megőrizte történeti-szociológiai indíttatását az 1910-

²⁴ TEGHZE, *Társadalom-, állam- és jogbölcselet. I. Alapvető tanok...*, i. m., V.

²⁵ *Uo.*, 3.

²⁶ *Uo.*, 7.

es évek elejétől egyre inkább elfogadta az újkantiánus szemléletmódot és paradigmákat. Felfogásának „átmenetiségét” azonban mi sem bizonyítja jobban, minthogy haláláig hű maradt tudományszakja Pulszkyra visszavezethető „*jog- és állambölcselet*” elnevezéséhez. Számára elképzelhetetlen volt, hogy a neokantiánusokra jellemző módon – miként e szakítást Somló megtette a 20. század első évtizedében – „csak” jogbölcseletet műveljen.

A nemzetközi jog tudományának művelése – mely Teghze másik kedves diszciplínája volt – az ország külpolitikai önállóságának hiánya miatt hazánkban későn indult meg. A 19. század második felében megjelent művek – főleg tankönyvek – kevésbé voltak eredetiek, főleg a német szakirodalom hatása alatt álltak. A századforduló, de főleg az első világháború után élénkült meg a magyar nemzetközi jogi szakirodalom. Ez idő tájt több említésre méltó nemzetközi jogi tankönyv jelent meg Irk Albert, Veninger László, Faluhelyi Ferenc, később Buza László, Flachbarth Ernő, Gajzágó László tollából. Az általuk írt monográfiák a sztenderd tankönyvi témákon túl a békeszerződés revíziójának kérdésével, a nemzeti kisebbségek jogi problémájával, a Nemzetek Szövetségének működésével foglalkoztak. Ebbe a sorba illeszkedik Teghze nemzetközi jogi tárgyú munkássága is.

Első nyomtatásban megjelent nemzetközi jogi tárgyú írása *A háború és a nemzetközi jog* című tanulmánya eredetileg 1915-ben a debreceni egyetem „népszerű főiskolai tanfolyamán” előadás formájában hangzott el. A kisleveles formátumban megjelent mű a korszak jogtudományi vitáinak egyik neuralgikus kérdését veti föl: „*jog-e a nemzetközi jog? s ha jog, minő jellegű?*” Ebben az időben Kelsentől kezdve a legtöbb jogbölcselet egyaránt foglalkoztatta a nemzetközi jog „jogi” jellegének problémája. A vitában két eltérő vélemény fogalmazódott meg. Az egyik szerint a nemzetközi jog nem jog legfeljebb „*papíros jog*”, mely inkább közelebb áll a pozitív morálhoz, mint magához a joghoz. Parancsait, előírásait többnyire minden következmény nélkül megsérthetik, áthághatják, mivel nem áll mögötte kikényszerítő hatalom. Teghze úgy véli, hogy a jog ezen felfogása túl szűk, és a tapasztalatnak sem felel meg, így maga a másik véleményt respektálja, mely a nemzetközi jogban valódi jogi parancsot lát, mely ugyan egyes jellemzőiben különbözik az államok „belső” jogára jellemző sajátosságoktól, de működésében és hatásmechanizmusában mégis csak jog.

A háború és annak tragikus következményei, a trianoni sokk Teghzet két szempontból is érintette. Az egyik – melyről írásaiban valójában nem tesz említést – a szülőföld elvesztése miatti érzelmi megrázkódtatás, míg a másik már intellektuális jellegű viszonyulás volt a háború utáni új európai *status quo*hoz. A nemzetközi jog iránt érdeklődő jogtudósként a „*trianoni békeszerződés*” ellentmondásosságait és „*igazságtalanságát*” próbálta meg bemutatni. Első ilyen törekvésével találkozunk egy 1922-ben tartott megemlékező előadásának – *Alkalmi beszéd a trianoni békével kapcsolatban* – írásos változatában. A Trianonban történeteket a magyarságot súlytó nagy sorscsapásokhoz, a mohácsi csatához, illetve a világosi fegyverletételhez és annak következményeihez mérhető eseménynek nevezi. Mindazonáltal alapvetőnek tartja, hogy objektív módon,

szaktudományos érvek és ellenérvek felsorakoztatásával nézzünk szembe a tényekkel.²⁷ E szempontokat szem előtt tartva mutatja be írásában a békeszerződés és annak alapját képező wilsoni kijelentések közötti ellentmondásokat, valamint az egyezmény által felállított Nemzetek Szövetségének „tökéletlenségét.”

Szintén a „lezajlott háború” és annak következményeképp kialakult új nemzetközi rend a témája Teghze 1922-es rektori székfoglaló beszédének. Az egyetemi évkönyvben olvasható előadás szövegét különlenyomatként is megjelentették *Világbéketörekvések* címmel. Tanulmánya a népek, nemzetek egyik legősibb vágyának, a nemzetek közötti tartós, állandó béke nemzetközi jogi vonatkozásaival foglalkozik, melyben részletes áttekintést ad az emberiség történetét a kezdetektől fogva napjainkig jellemző „világbéketörekvésekről”.

A nemzetközi jog művelése terén – szorgos előmunkálatok eredményeképp – felgyülemlett ismeretek 1925-ben a joghallgató ifjúság számára „a nemzetközi jog anyagának tankönyvbe foglalására vezetik”.²⁸ Lényegében ez a ma már nem föllelhető mű képezte alapját az öt évvel később megjelent *Nemzetközi jog* című monumentális monográfiának. A kézikönyvként is használható, adatgazdag mű a korabeli magyar nemzetközi jogi tankönyvirodalom egyik legjelentősebb terméke. Teghze műve a korabeli nemzetközi szakirodalom széles körű feldolgozására támaszkodva tárgyalja a nemzetközi jog legalapvetőbb kérdéseit. Nézeteire legnagyobb hatással a német irodalom, azon belül is Liszt, Ullmann, Hatschek művei voltak. Az angolszász irodalomból főleg Oppenheim, Hall, Hershey írásai gyakoroltak meghatározó hatást, illetve számos helyen hivatkozik a korabeli olasz és francia szakirodalomra.

Teghze könyvében a nemzetközi jog teljes anyagát kimerítő és rendszerezett feldolgozás tárgyává teszi, melynek során előszeretettel alkalmazza a rá jellemző történeti módszert. Egykori méltatója szerint: „Teghze minden tételét és ítéletét a nemzetközi jogfejlődés egyes állomásainak hű bemutatásából vonja nagyon helyesen le. Művében így a sok »tétéles« tankönyvtől eltérően talán kissé sok a történelmi adat, azonban az előtt, aki nem téveszti szem elől, hogy a nemzetközi jog inkább szükségszerű történelmi és diplomáciai képződmény, semmint szoros értelemben vett jog, ez csak fokozott értéket jelenthet. Ez a történeti módszer irányítja a szerzőt az ún. új nemzetközi jog értékelésében is, amikor... a történeti átalakulás törvényszerűségeinek szemüvegén át kellő értékre szállítja le a sok új, többnyire csak a papíron maradt nemzetközi jogi berendezés jelentőségét.”²⁹ A Teghze által tárgyalt,

²⁷ „A lefolyt háború okainak s elvesztése körülményeinek kutatása, annak keresése, ki oka a háborúnak, meddő dolog s fontossággal csak annyiban bír, amennyiben az ez irányban elért eredmények a jövőre nézve hasonló katasztrofális események elkerülését lehetővé teszik. Sokkal fontosabb ma a békeegyezmény intézkedéseinek tisztázása, következményeinek megállapítása, az okozott jogtalanságok kifejtése s ezzel az egyezmény igazságtalanságainak s eredménytelenségeinek felmutatása.” (TEGHZE, *Alkalmi beszéd a trianoni békével kapcsolatban...*, i. m., 39–40.)

²⁸ Lásd erről POLZOVICS, *Teghze Gyula...*, i. m., 70. (Polzovics nekrológiájában utal az ez idő szerint egyetlen jelentős hazai könyvtárban sem föllelhető Teghze tankönyvre.)

²⁹ *Uo.*, 71.

hatalmas nemzetközi joganyag, bőséges adatokkal alátámasztva, rendszerezett, szabatos kifejtés keretében, jó stílusban megírva a korabeli magyar jogtudományi irodalom jeles teljesítményének számított.

Nagy monográfiáját követően még két jelentősebb tanulmányt szentelt nemzetközi jogi kérdések tárgyalásának. A Kecskeméti Református Jogakadémia százéves fennállásának alkalmából, 1931-ben kiadott almanachban közölt *Nemzetközi bíráskodás* című írásában részletesen bemutatja az egyre fontosabbá váló nemzetközi jogi konfliktusokat kezelő intézményrendszert. Az utolsó jelentős nemzetközi jogi tárgyú terjedelmes írása *A munka nemzeti és nemzetközi védelme s ez utóbbinak organizációja* címmel 1932-ben jelent meg, mely a Nemzetközi Munkaegyesület működését mutatja be.

Végül idézzünk ismét néhány gondolatot a már korábban hivatkozott Szentpéteri Kun Béla Teghze-nekrológiájából, mely az egykori kolléga és barát emberi tartásáról, alaptermészetének jellemzőiről szól: „*Teghze Gyula nem volt pajtásnak való. Még híveiért minden áldozatot könnyen meghozó barátok közé sem tartozott. Megakadályozta ebben óvatos és visszahúzó alaptermészete, lelkének gondosan takart, de állandóan ható nagy érzékenysége, modorának mindig udvarias, de a maga és a mások kicsibevevését nem titkoló szelíden gúnyos hangja. Mégis kevés embert vesz körül olyan általános tisztelet és olyan közbecsülés, mint őt. Az olykor ridegnek, olykor kicsinyesnek látszó fellépés, és az érintkezésnek olykor szándékosan kiélezett sajátossága mellett is kiviláglott lelkének előkelősége. Mint külsejében, úgy egész lényegében pedánsul tiszta és minden bírálatot kiálló igyekezett lenni, nem ám a mások tetszésére, hanem a maga kedvéért. Ezért meglátták és megszerették benne a foltnélküli kifogástalan úriembert.*”³⁰

³⁰ Szentpéteri Kun Béla búcsúbeszéde Teghze Gyula ravatalánál..., i. m., 139.